

СТРУЧНИ РАД / *EXPERT PAPER*

Примљен: децембар 2010.

*Received: December 2010.*

*Младен Ребић*

Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

## ПРОГРАМ ОСЛОБАЂАЊА ОДНОСНО УБЛАЖАВАЊА ОД КАЗНЕ ЗА УЧЕСНИКЕ КАРТЕЛА

*Идеално слободно тржиште требало би да подразумева независно деловање и понашање предузећа, с циљем остварења што већег пословног резултата, тј. профита. Међутим, можемо рећи и то да олигополе у великој мери карактерише њихова међузависност што велики број фирми наводи на избегавање предузимања самосталних активности, тј. акција. Неизвесност и ризици на тржишту, заједно са страхом од евентуалних индивидуалних акција на тржишту, наводе фирме да учествују у одређеним модалитетима тајних договора.*

*У раду, описује се и анализира картелско понашање, као и програм ослобађања или ублажавања казни према учесницима забрањених споразума – картела, који са антимонополским телима успешно сарађују у откривању и разбијању тих споразума.*

**Кључне ријечи:** Антимонополска тела; Картели, *Leniency policy*; Антиконтурентско понашање; Инсајдер.

### 1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Конкурентно тржиште обезбеђује најшире пословне могућности за све учеснике и обезбеђује најефикаснију алокацију оскудних ресурса. Наиме, конкурентно понашање утиче на ефикаснију употребу фактора производње. Ове тврдње, као непобитну истину, усвојила је неокласична економска теорија, чиме је обезбеђена

научна потпора за борбу против антиконкурентског понашања на тржишту.

Све државе у свету располажу сопственим правилима понашања на тржишту, која се односе на ограничавање конкуренције, злоупотребу доминантног положаја, државне помоћи итд. Ова правила понашања обично су спој два супротна подстицаја. Као прво, пожељна је концентрација пословања, али само она која би довела до рационализације производње и користи од економије обима. Као друго, присутно је и оправдање за примену прописа против „*hard-core*“ картела, који спречавају монополизацију и путем повећања конкуренције узајамно повећавају и друштвено благостање.

У последње време, све више пажње придаје се спречавању и кажњавању забрањених споразума, јер је картелско понашање постало свакодневица како у производњи витаминa, тако и на тржишту услуга, банкарства итд. Картели представљају највећи проблем за надлежна тела за заштиту конкуренције. С обзиром на то да се за ова тела у различитим државама користе другачији називи, у раду ћемо се користити називом – антимонополска тела.

Један од главних проблема са којим се суочавају антимонополска тела јесте врло тешко откривање картела. С обзиром на то да је реч о тајним уговорима, веома је тешко доћи до било каквих информација о њиховом постојању, како би се казнило противправно понашање чланова картела. Реч је о високим новчаним казнама као и могућим затворским казнама.

Познато нам је да чланове картела краси јединственост, која произлази из страха од откривања и остваривања екстрапрофита. Као одговор на јединство чланова картела, много земаља у свом законодавству увело је прописе о ослобађању од казне или њеном ублажавању за оног члана картела који антимонополском телу достави релевантне информације о постојању и раду картела.

У првом делу рада, приступићемо дефинисању тржишних структура са посебним нагласком на олигополе и картеле, док ће у другом делу рада нагласак бити на примени програма ослобађања или ублажавања казни према учесницима картела, с посебним освртом на Босну и Херцеговину.

## 2. СТРУКТУРА ТРЖИШТА И СТЕПЕН КОНКУРЕНТНОСТИ

### 2.1. Врсте тржишних структура

Тржиште има велики значај и улогу у организовању економске активности. Према томе, тржиште као битан сегмент економских активности константно обавља четири основне функције: селективну, алокативну, дистрибутивну и информативну.

Начин извршавања основних функција тржишта, у великој мери условљен је специфичношћу карактеристика самог тржишта. Наиме, карактеристике тржишта могу се огледати у следећем: могућа доминација елемената конкуренције, могућа доминација елемената чистог монопола и могућа комбинација елемената конкуренције и монопола.

Уопште, процес који у стварности одређује цену и количину производње у великој мери утиче на структура тржишта. Познато је да се тржиште састоји од стварних и потенцијалних купаца и продаваца одређених производа, па се сходно томе и структура тржишта односи на конкурентно окружење у којем делују купци и продавци производа. Структура тржишта представља опис понашања купаца и продаваца на одређеном тржишту.

Уколико желимо да развијемо генералну теорију тржишне структуре, неопходно је да на почетку наведемо два основна случаја, супротне екстреме између којих би били смештени сви остали типови тржишне структуре. С једне стране, постоји екстрем који се зове *савршена конкуренција*, док с друге стране, постоји *монопол или монопсон*. Разликујемо четири врсте структуре тржишта:<sup>1</sup>

1. *Савршена конкуренција* – представља облик организације тржишта у којем: постоји много купаца и продаваца производа који су индивидуално минорни да би утицали на висину цене производа; производ је хомоген; присутна је идеална мобилност производних фактора; савршена је обавештеност привредних субјеката о релевантним информацијама о тржишним условима.
2. *Монопол* – је облик организације тржишта где само једно предузеће продаје производ који нема блиских супститута. Присутност баријера уласку на тржиште прив-

---

<sup>1</sup> S. Babić, M. Milovanović, *Teorija cena*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2001, 263.

редне гране је огромна, тако да је практично немогуће ући на тржиште.

3. *Монополистичка конкуренција* – представља ситуацију у којој егзистира много продаваца неког диференцираног производа и где је улазак и излазак у привредну грану на дуг рок веома лаган.
4. *Олигопол* – је организација тржишта када постоји мали број продаваца неког хомогеног или диференцираног производа. Улазак у привредну грану је могућ, али не и лаган. Олигополе карактеристише честа присутност, посебно на већим тржиштима. Проналазе се најчешће у индустрији челика и алуминијума, производњи и преради нафте и нафтних деривата, аутомобилској индустрији итд.<sup>2</sup>

Табела бр. 1  
Типови тржишних структура

Структура	Број произвођача и степен диференцијације производа	Део привреде у којем превалада	Степен у којем предузеће контролише цену	Начини продаје производа
Потпуна конкуренција	Многи произвођачи, истоветни производи	Пољоприврдни производи пре прераде (пшеница, кукуруз...)	Никакав	Тржишна размена или аукција
Непотпуна конкуренција Монопол. конкуренција	Многи произвођачи, многе стварне или привидне разлике у производу	Малопродаја (храна, бензин...)	Известан	Рекламирање и супарништво у квалитету, вантржишно утврђене цене
Олигопол	Неколико произвођача; мала или никаква разлика у производу;	Челик, хемикалије, аутомобили, компјутери	Известан	Рекламирање и супарништво у квалитету, вантржишно утврђене цене

<sup>2</sup> Овде је извршено дефинисање монопола, монополистичке конкуренције и олигопола са становишта продавца. Аналогно томе, може се извршити њихово дефинисање и са становишта купаца. *Монопсон* је ситуација када постоји само један купац производа или услуга, које немају блиског супститута, нпр. постоји једна законски овлашћена топионица племенитих метала. *Монопсонистичка конкуренција* и *олигопсон* дефинишу се слично монопсону. Монопсон и олигопсон најчешће се јављају на тржишту рада где је доминантан један послодавац, или на локалним пољопривредним тржиштима где доминира само један прерађивач.

	Неколико произвођача; извесна диференцијација производа			
Монопол	Један једини произвођач; производ без добрих супституата	Телефонска мрежа, струја, гас	Знатан, али обично регулисан	Рекламирање и побољшање услуга

Извор: Р. А. Samuelson, *Економија*, Мате, Загреб 1992, 165.

Ради јаснијег разликовања од савршене конкуренције, монопол, монополистичку конкуренцију и олигопол често називамо „несавршеном конкуренцијом“.

## 2.2. Олигополи

Олигополи су врста тржишне структуре коју карактерише неколико фирми, од којих је свака довољно велика да може утицати на висину тржишне цене. Производи могу да буду хомогени, али и диференцирани. Понашање било које фирме у једном олигополу зависи у много чему од понашања других фирми.

Познато је да се свака индустрија која располаже релативно малим бројем предузећа на тржишту зове концентрисана индустрија. Дакле, олигополе можемо назвати концентрисаном индустријом, тј. најбољим примером индустријске концентрације у данашње време. С обзиром на то да у оквиру олигополистичке структуре постоји само неколико произвођача, овде се пажљиво морају предузимати адекватне акције, јер никада не знамо како те акције могу утицати на друге, тј. како други могу реаговати на предузете активности.<sup>3</sup>

Тајно договарање (*Collusion*) између олигополистичких фирми представља картел, а то значи да су две или више фирми одлучне да се понашају као монопол. Уместо да свака фирма самостално настоји да оствари максимизацију профита, фирме се одлучују за максимизацију профита целокупне индустријске гране, баш као што то монополи чине у гранама које контролишу. Олигополи се дефинишу као тржишна структура коју чине три-четири фирме и које заједно поседују преко 80 % тржишног удела. Реч је о непосредним (премда тајним) споразумима између конкурентних оли-

<sup>3</sup> D. Salvatore, *Економија за menadžere*, Мате, Загреб 1994, 416.

гополиста с циљем да се смањи неизвесност која се јавља због њихове узајамне међузависности. Мотивација која подстиче тајно уговарање веома је сложена. Укупан профит знатно је већи када се фирме одлуче за тајно уговарање, него када се међусобно такмиче. Фирме које учествују у тајном уговарању могу да одреде више цене и да смање своју производњу – баш као и монополи. Фирме које нису чланови картела (као последица деловања картела), врло лако могу бити елиминисане са релевантног тржишта. Овакав ток догађаја представља индиректну корист чланова картела – олигопола, јер на тај начин смањују конкуренцију на тржишту.<sup>4</sup>

### 3. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ КАРТЕЛА

Идеално слободно тржиште требало би да подразумева независно деловање и понашање предузећа, а све то с циљем остварења што већег пословног резултата, тј. профита. Међутим, можемо рећи и то да олигополе у великој мери карактерише међузависност и несигурност, што велики број фирми наводи на избегавање предузимања самосталних активности, тј. акција. Неизвесност и ризици на тржишту, заједно са страхом од евентуалних индивидуалних акција на тржишту, наводе фирме да учествују у одређеним модалитетима тајних договора.<sup>5</sup> Дакле, можемо рећи да је склапање тајних договора најчешће и најочигледније решење проблема олигополиста који су присутни на тржишту.

Као најзначајније институције „тајног договарања“ можемо навести *трговинска удружења* и *картеле*, због тога што се ове институције најчешће појављују на олигополском тржишту. Често се поставља питање постоји ли разлика између трговинских удружења и картела. И једна, и друга институција представља групу индивидуалних фирми које покушавају да остваре што већи профит путем предузимања заједничких корака, тј. активности. Ипак, разлика постоји. Наиме, картели су облик организације који је усвојен од стране фирми, путем којих фирме покушавају да остваре што већи профит склапањем тајних, непоштених, незаконитих уговора. Картели теже да развијају тајно уговарање, док трговинска удружења могу али и не морају да теже остварењу сличних циљева. Линија разграничења између картела и трговинских удру-

---

<sup>4</sup> А. Koutsoyiannis, *Moderna mikroekonomika*, Mate, Zagreb 1996, 239.

<sup>5</sup> J. Lipczynski, J. O. S. Wilson, J. Goddard, „Industrial Organization: Competition, Strategy, Policy“, *Financial Times – Prentice Hall*, New Jersey 23 Jun 2005, 163.

жења магловита је, видљива, али ипак не тако јасно уочљива. Лајфман (*Liefmann*) види картеле као организацију која настоји да повећа монополску моћ групе произвођача кроз адекватне комбиноване активности. Да би се са успехом остварио овај циљ, неопходно је обезбедити партиципацију већине фирми у оквиру дате привредне гране. С друге стране, професионалним (трговинским) удружењима није нужно неопходна монополска моћ како би остварили своје циљеве.<sup>6</sup>

Картел представља најупадљивији облик тајног уговарања. Термин *cartel* изводи се из немачке речи *Kartell*, која има значење произвођачко удружење. Овај термин првенствено се користио у Немачкој у периоду касног XIX века како би се описале одређене појаве. Реч *Kartell* у немачком језику изведена је из латинске речи *charta*, која значи папир или писмо. Реч *Kartell* често је коришћена у војном контексту, где је представљала писани споразум – договор о размени заробљеника. Картел представља заједницу коју чини већи број предузећа која су пронашла заједнички језик о важним елементима међусобних права на тржишту. Лајфман је дао можда једну од најкраћих дефиниција картела која гласи: Картели су удружења са монополистичким циљевима. Сходно њиховом договору и споразуму, разликујемо картеле цена, квота производње, географске поделе тржишта. Пример најпознатијег светског картела представља *OPEC*, тј *Organization of Petroleum Exporting Countries*. Напомињемо, да је *OPEC* активан још од далеке 1973. године, његови се чланови редовно састају да уговарају цене и висину производње.

У даљем излагању, навешћемо четири најзначајнија елемента која дефинишу картеле по Хекснеру (*Hexner*):<sup>7</sup>

1. *Већи број независних предузетника* – осигурава да картели поседују колективну маркетиншку контролу, радије него да користе снагу и права једног предузетника;

---

<sup>6</sup> Основни циљ професионалних организација своди се на покушаје унапређивања економске ситуације чланица организације. Рад трговинских удружења често се налази на линији између легитимног и нелегитимног пословања. На пример, стандардизација производа може се интерпретирати као легитимна политика унапређења квалитета производа, али исто тако, може се протумачити и као нелегитимна политика која за основни циљ има одређивање цена (*price-fixing*) тако што се редукује могућност фирми да диференцирају цене.

<sup>7</sup> J. Lipczynski, J. O. S. Wilson, J. Goddard, 171.

2. *Картели морају бити засновани на добровољној основи* – јер постоје разлике између законских и слободних картела, које се првенствено огледају у томе што законским картелима управља влада, а не воља предузетника;
3. *Картели морају бити ослобођени опасности од потенцијалне перманентности* – дубљом анализом картела можемо спознати да све упућује на то да картели поседују привремени карактер;
4. *Картели би требало да служе интересима својих чланова.*

У данашње време, картели ретко постоје. Као главни разлог за то наводимо снажне антимонополске законе који су усмерени управо против картела. Међутим, постоје изузеци који се манифестују кроз предузећа која се баве прекоокеанским превозом разних производа и робе. Потребно је нагласити да су та предузећа изузета из антимонополских закона, што има за последицу одређивање монополских цена за превоз робе.<sup>8</sup> Антиконтуренцијско понашање забрањено је законом у већини земаља света.

#### 4. ОСНОВНИ ОБЛИЦИ СТРАТЕГИЈСКОГ ПОНАШАЊА КАРТЕЛА

##### 4.1. Намештање понуда

У даљем излагању навешћемо четири основна облика стратегијских понашања картела.<sup>9</sup> Намештање понуда јавља се када понуђачи међусобно комуницирају пре слања коначних понуда. Том приликом, понуђачи се међусобно договарају ко ће победити на тендеру и колику понуду треба да пошаљу. Намештање понуда (*Bid rigging*) представља понашање картела које је најчешће присутно у стварности. Због тога, веома је битно схватити и разумети најзначајније тактике које картели примењују приликом намештања понуда.<sup>10</sup>

---

<sup>8</sup> D. W. Carlton, J. M. Perloff, *Modern Industrial Organization*, Pearson, New York 2005, 123.

<sup>9</sup> Уобичајено је за картеле да истовремено примењују више од једне стратегије.

<sup>10</sup> Australian Competition and Consumer Commission, *Cartels, Deterrence and Detection* – ACCC, Canberra 2009, <http://www.accc.gov.au/content/item.phtml?itemId=869010&nodeId=d7eb3f938ff68cda8c722e0f7465d710&fn=Cartels%20Deterrence%20and%20detection.pdf>, 14. децембар 2010.

1. Конкурентне фирме међусобно одабирају победника. Затим, намерно шаљу понуде са знатно вишим ценама, чиме осигуравају да одабрани победник има најнижу понуђену цену на тендеру. Овакав приступ ствара илузију да је најповољнија понуда уистину конкурентна.
2. Конкурентне фирме договарају се да не наступају на тендеру, како би осигурале да унапред одређена фирма добије уговор.
3. Конкурентне фирме намерно повлаче своју победничку понуду како би уместо ње нека друга конкурентна фирма била успешна.
4. Фирме у своје понуде намерно укључују услове за које знају да неће бити прихваћени од стране купца.

Овде је битно разумети и евентуалне знакове могућег намештања понуда:

1. Регуларни, тј. стандардни добављачи одбијају да учествују на тендеру без правих разлога;
2. Када се уочи да понуђачи намерно у своју понуду укључују неприхватљиве услове;
3. Понуђачи понекад шаљу ниже, а понекад више понуде за тендер који се објављује под потпуно истим условима;
4. Када постанемо свесни да су се понуђачи срели пре званичног затварања тендера, без нашег присуства.

---

#### *Илустрација бр. 1*

#### *Примери намештања понуда од стране картела*

---

*Овде је реч о картелу који су чинили фирме Boral и CSR. Активности овог картела засниване су на намештању понуда, уговарању цена, подели тржишта у југоисточном Квинстенду (Queenstand) у Аустралији. Реч је о картелу који је присутан на тржишту „готовог бетона“, а који је био активан од 1989. године па све до 1994. године. Учесници овог картела обавили су преко 50 тајних састанака и телефонских разговора, а све с циљем намештања понуда, цена, поделе тржишта итд. Као резултат деловања картела наводимо успостављање знатно виших цена за све врсте грађевинских послова, укључујући и државне и локалне пројекте. Од сваке фирме која је учествовала у картелу наплаћена је казна од 6,6 милиона америчких долара. Кажњено је и шест извршних директора у износу од по 100.000*

америчких долара. Овај случај картела задао је још већи ударац закону, јер је установљено да су ове две фирме и раније биле учеснице картела.

---

Од 1997. године па све до 2007. године, готово све фирме које су се бавиле производњом противпожарних инсталација и аларма, редовно су одржавале састанке на којима је обављено договарање о томе која ће фирма победити на објављеним тендерима. Претпоставља се да су ове фирме на основу картелског понашања зарадиле преко 500.000.000 америчких долара. Након обављеног судског процеса, наплаћене су казне од сваког учесника картела по 14.000.000 милиона америчких долара. Као и одређене индивидуалне казне за извршне директоре.

---

Извор: Australian Competition and Consumer Commission, *Illustrations of Bid rigging*, <http://www.accc.gov.au/content/index>, 24. децембар 2010.

## 4.2. Намештање цена

Намештање цена јавља се онда када је конкурентима једноставније и боље да међусобно договоре структуру цена, него да се такмиче један против другог. Овакав облик договора може имати и писану форму, али је обично реч о усменом договору. Навешћемо основне знакове могућег уговарања цена на тржишту:<sup>11</sup>

1. Квоте на тендерима много су веће него што се очекивало. Овај знак може да представља постојање уговорених цена, али може да буде реч и о прецењености. Да бисмо били сигурни, неопходно је обавити одређена истраживања и анализе како би се уверили да ли су наше сумње биле оправдане.
2. Сви понуђачи симултано подижу своје цене. Овакав поступак, понуђачи често правдају растом производних трошкова. Овде је неопходно обавити разговор са сваким понуђачем појединачно, и сваког понуђача питати да објасни свој поступак. Затим, треба обавити детаљну анализу трошкова инпута свих понуђача појединачно.
3. Нова цена понуђача је нижа него уобичајено. Овај пример представља могуће постојање тајних споразума.
4. Цене зачуђујуће брзо падају након појављивања новог добављача на тендеру. Овај случај јасно нам говори да су постојећи добављачи били учесници картела, и да их је нови добављач натерао да се међусобно такмиче.

---

<sup>11</sup> *Ibid.*

### 4.3. Подела тржишта

У великој жељи да се заштите од конкуренције, фирме се често одлучују на међусобно договарање и поделу тржишта. Навешћемо основне сигнале који упућују на присутност поделе тржишта:<sup>12</sup>

1. Када фирма одређује различите цене на различитим локацијама, а разлику у висини цена правда транспортним трошковима;
2. Добављач изненада одлучује да одустане од тендера на одређеним локацијама;
3. Добављач изјављује да не може да добавља одређене производе због других пословних договора.

### 4.4. Смањење производње

Смањење производње обично се јавља када се сви учесници у једној индустријској грани договоре да смање понуду с циљем стварања оскудице на тржишту. Циљ свих тајних споразума јесте подстицање раста цена на тржишту. Генерално говорећи, ова активност картела мора да обухвати целу привредну грану како би се постигао жељени резултат.

Треба нагласити, да није потребно да се сви произвођачи у једној привредној грани удруже да би формирали картел. Наиме, потребан је само један подскуп произвођача који, уколико је тражња довољно нееластична, и ако се већина чланица картела придржава договора, може знатно повисити цене у односу на конкурентски ниво. Картели су најчешће интернационалног типа. Анти-монополски закони постоје у многим земљама света, али проблем је у томе што се ти закони у појединим земљама веома слабо примењују, па се даје велики простор за деловање картела. У САД-у, примена антитрустовских закона на завидном је нивоу, па се опет догађају одређени пропусти. Можемо замислити каква је онда ситуација у другим земљама у којима је примена тих закона лоша.

---

<sup>12</sup> *Ibid.*

## 5. ПРИМЕНА ПРОГРАМА ОСЛОБАЂАЊА ОДНОСНО УБЛАЖАВАЊА ОД КАЗНЕ ЗА УЧЕСНИКЕ КАРТЕЛА У ЕУ (*LENIENCY POLICY*)

На основу досадашњег излагања, можемо закључити да картели представљају велики проблем за тржишну економију широм света. Због ове чињенице, веома је битно пронаћи ефикасан начин спречавања њиховог деловања, и обезбедити ефикасно прикупљање чврстих доказа против њих. Комисија ЕУ ову проблематику регулисала је једним потезом, увођењем Програма ублажавања од казне за учеснике картела (*Leniency Policy*).<sup>13</sup> Наиме, учесницима картела који су спремни за кооперацију са антимонополским телима у активности ликвидације картела, овај програм пружа могућност ослобађања од казне. *Leniency* се користи и духовитим називом „*blowing the whistle*“,<sup>14</sup> док се особе, спремне за кооперацију, називају инсајдерима.

Сједињене Америчке Државе прве су увеле закон који би ослобађао инсајдере од могућег кажњавања. Одељење за антитраст америчког Министарства правде,<sup>15</sup> 1993. године донело је документ под називом *Corporate Leniency Policy*, а потом годину дана после *Individual Leniency Policy*. Након непуне три године, тј. 1996. године, и ЕУ се одлучује за увођење *Immunity program-a*. Вођене позитивним искуствима САД и ЕУ, све више земаља широм света почиње да примењује горе наведени закон.<sup>16</sup>

*Leniency* програм представља давање имунитета односно ослобађање од казне за учесника картела који први обезбеди неопходне информације о постојању и деловању картела антимонополском телу, као смањење казне за сваког следећег учесника који

---

<sup>13</sup> Овај програм поседује различите називе у различитим земљама у свету. На пример, у САД назван је *Corporate and individual lenaency policy*, или *Amnesty program*, док у ЕУ овај закон називамо *Immunity program*.

<sup>14</sup> Смисао израза је у томе да члан картела који се одлучи на изношење информација о картелу „дува у звиждаљку“ како би на себе скренуо пажњу антимонополског тела. Тим „звиздуком“ уједно започиње и трка осталих чланова картела да се укључе у сарадњу. Наиме, ослобађање од казне или степен ублажавања казне зависи првенствено о тренутку у којем се инсајдер, „звиздач“ (*whistle blower*), укључио у поступак.

<sup>15</sup> U. S. Department of Justice – Antitrust Division (U. S. DOJ – ATD), *Corporate Leniency Policy*, <http://www.justice.gov/atr/public/guidelines/0091.htm>, 24. децембар 2010.

<sup>16</sup> На пример: Канада, Бразил, Јужна Кореја, Немачка, Велика Британија, Аустрија, Белгија, Данска, Ирска, Грчка, Чешка Република итд.

приступи са адекватним доказима.<sup>17</sup> Програм ослобађања од казне или смањења казне представља најефикасније оружје у борби против картела, јер подстиче учеснике картела да приђу антимонополским телима и на тај начин остваре имунитет.

Према извештају Радне групе Међународне мреже за конкуренцију (*ICN*) из 2006. године, постоје три основна предуслова за примену *Leniency* програма:<sup>18</sup>

1. *Висок ризик откривања* – антимонополска тела морају усвојити ефикасан програм против картела из којег ће произлазити да независно од *Leniency* програма постоји ризик откривања картела и њиховог кажњавања. Овим се подстичу учесници картела да приступе први и тиме избегну високе казне које би иначе уследиле на основу резултата истраге антимонополских тела.
2. *Значајне казне* – сама претња високим новчаним санкцијама представља велики подстицај за пријаву антимонополским телима. Уколико не би било опасности да за учествовање у картелима учесници буду кажњени високим новчаним санкцијама, предности *Leniency* програма биле би занемариве за преступнике закона о заштити тржишне конкуренције.
3. *Транспарентност и сигурност* – обавеза антимонополских тела јесте пружање потенцијалним пријавитељима програма *Leniency* и њиховим правним заступницима јасних правила, услова и гаранција уједначеног поступања и последице пријаве или пропуштања. У ову сврху, антимонополска тела редовно врше адекватне едукације о картелима, издају брошуре, дају сигурне бројеве телефона на које се апликанти могу пријавити итд.

Као што смо већ до сада апострофирали, тајни картели представљају најозбиљније кршење конкуренцијских закона, било да се ради о намештању цена, намештању тендерских понуда или договорима о подели тржишта, картели причињавају велику штету

---

<sup>17</sup> Вид. European Commission – Competition, *Commission Notice on cooperation within the Network of Competition Authorities*, par. 37, OJ C 101, of 27 April 2004, <http://www.eceuropa.eu/competition/-cartels/leniency/leniency.html>, 24. децембар 2010.

<sup>18</sup> М. Kapural, „Program oslobođenja od kazne ili smanjenja kazne za sudionike kartela (engl., *Leniency Program*) u pravu tržišnog natjecanja EU i RH“, *Pravo i porazi* 3/2009, 61.

како привреди једне земље, тако и самим потрошачима. Картелско понашање ретке ресурсе чини још скупљим, а у дужем временском периоду води ка смањењу конкурентности и запослености. Све наведено представља битан разлог због којег су картели посебна мета антимонополских тела широм света.

Највећи изазов у борби против картела представља пенетрација кроз њихов „блок“ тајности, као и прикупљање круцијалних доказа који су валидни на суду, како би се успешно доказало картелско понашање на тржишту. Европска унија је 1996. године први пут почела са применом *Leniency* програма, који је омогућавао ослобађање од казни или смањење казни за компаније које пруже помоћ у детекцији и процесуирању картела. Примена овог програма у ЕУ до 2001. године, допринела је кажњавању 10 картела у оквиру којих је било кажњено 56 фирми са укупно 1836 милиона евра. Овај износ казне представља апсолутни рекорд у кажњавању картела до тада. Наиме, када бисмо сумирали све казне које су изречене картелима до 1996. године, износ би опет био значајно мањи него што је то остварено у периоду од 1996. до 2001. године, када је почела примена *Leniency* програма.

Сходно одличним резултатима, Европска комисија (*European Commission – Competition – EC*) одлучила је да још више унапреди програм имунитета увођењем следећих измена:<sup>19</sup> Додељивање потпуног имунитета од казни: првом члану картела који одлучи да информисе *EC*, тако што ће пружити неопходне податке о картел активностима, који ће омогућити *EC* да обави детаљну инспекцију осумњичених фирми; првом члану картела који обезбеди доказе који ће омогућити тренутно подизање оптужнице, с тим да *EC* већ располаже са довољно информација да покрене инспекцију, али не и довољно за подизање оптужнице.

Дакле, имунитетом ће бити награђене све оне фирме које обезбеде важне инсајдерске информације и доказе за *EC*, тј. за два круцијална нивоа картел истраге: или откривањем дотад непознатог картела, или обезбеђивањем круцијалног доказа који ће обезбедити успешно процесуирање чланова картела. Потпуни имунитет подразумева потпуну сарадњу фирми са *EC*, а то значи

---

<sup>19</sup> О овоме, више вид. на званичном сајту Комисије: *European Commission – Competition*, [http://www.ec.europa.eu/competition/cartels/legislation/leniency\\_legislation](http://www.ec.europa.eu/competition/cartels/legislation/leniency_legislation), 20. децембар 2010.

достављање свих доказа који се налазе у њиховом поседу, као и моментално обустављање учешћа у картелу.

Најзначајнији напредак новог закона о имунитету у односу на закон из 1996. године, јесте у томе што фирма која је пружила круцијалне информације неће више морати да доказује да није била организатор датог картела. Наиме, *Leniency Policy* у ЕУ из 1996. године, захтевао је од фирме инсајдера да на крају целокупног процеса обезбеди „јасне“ доказе који ће је ослободити сумње да је била организатор картела. Уколико у томе не би успела, не би јој био обезбеђен потпуни имунитет. Овакав приступ смањивао је спремност учесника картела да сарађују, јер једноставно нису били потпуно сигурни да ли ће добити потпуни имунитет.

У фебруару и октобру 2006. године, ЕС направила је још један велики и значајан корак ка ограничавању и спречавању „*hard-core*“ картела, тако што је усвојила ревидирани документ *Leniency notice*, којим се јасно прецизира врста информације коју апликант мора да достави ЕС, како би остварио имунитет. Такође, прецизирани су услови за добијање имунитета и смањења казни, као и процедура за заштиту тајности датих изјава у оквиру *Leniency Policy* од стране апликаната. Измене су обезбедиле додатна упутства за апликанте, као и повећање транспарентности поступка.<sup>20</sup>

### 5.1. Предности *Leniency* програма

Примена *Leniency* програма кључна је у борби против картела и као таква представља велику корист антимонополским телима. Можемо набројати многобројне разлоге због којих су се антимонополска тела одлучила на имплементацију овог закона. Као најбитнији разлог, наводимо охрабривање учесника картела да признају своје грешке, као и да одају своје саучеснике путем обезбеђивања директних доказа о картел активностима. Овим законом пружила се могућност прикупљања доказа и откривања тајног уговарања, који би иначе остали непримећени. Такође, овај програм у великој мери придонosi дестабилизацији постојећих картела и управо због тога може да послужи као баријера за формирање нових картела.<sup>21</sup>

---

<sup>20</sup> Вид. European Commission – Competition, *Leniency notice*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction>, 20. децембар 2010.

<sup>21</sup> International Competition Network – Cartel Working Group, *Drafting and implementing an effective leniency program*, Chapter 2, Brussels 2006, 4.

*Leniency* програм осигурава признања, директне доказе о свим учесницима, као и адекватне трагове који усмеравају инспекторе ка другим доказима. Применом овог закона, докази се могу прикупити много брже, уз ниже трошкове у поређењу са другим методима истраге, што води ка бржем и ефикаснијем решавању картел случајева. Као што смо већ раније рекли, особама које обезбеде кључне доказе обезбеђена је мања новчана казна, краће затворске казне, па чак и потпуни имунитет.

Основни циљ примене овог програма јесте повећање детекције картела, као и повећање нивоа усклађености са антitrust и конкуренцијским законима, што доприноси повећању друштвеног благостања кроз повећану конкурентност на тржишту.

## 5.2. Заједничке карактеристике *Leniency* програма

*Leniency* програми разликују се од земље до земље широм света. Међутим, све те законе обележавају и неке заједничке карактеристике. У даљем излагању навешћемо најзначајније заједничке елементе наведеног програма:<sup>22</sup>

*На које се споразуме информација мора односити. Ratione materiae*, да би се *Leniency* програм могао применити, докази које инсајдер даје с циљем разоткривања и вођења поступка морају се односити на тајне споразуме. Ти споразуми представљају најтеже облике кршења закона о тржишној конкуренцији. Као што смо то већ рекли, картели се обично договарају о намештању цена, договарању обима производње, поделе тржишног учешћа, као и о понудама на јавним тендерима и договорима о ограничавању увоза или извоза. Са становишта закона о заштити тржишне конкуренције, ти споразуми, било да је ријеч о писаним или прећутним споразумима, *per se* су забрањени и ништави.

*На које особе се Leniency програм може применити. Ratione personae*, овај програм примењује се на особе које смо условно назвали инсајдерима. Реч је о члановима картела и/или одговорним особама тих предузетника. У пракси, те људе најчешће називамо „незадовољник“ (*maverick*). Међутим, неопходно је обезбе-

---

<sup>22</sup> М. Cerovac, *Karteli – suradnja sudionika zabranjenih sporazuma s antimonopolским tijelima kao preduvjet za oslobađanje ili ublažavanje kazne*, Privredni vjesnik, Zagreb 2002, 7–9.

дिति одређене услове за ефикасну примену *Leniency* програма, реч је о следећим условима:<sup>23</sup>

1. Инсајдер мора доставити тзв. обавештење, тј. веродостојне доказе и потпуне податке о постојању, склапању, садржају и условима забрањеног споразума;
2. Обавештење мора да садржи круцијалне податке довољне за покретање поступка утврђивања нарушавања слободне тржишне конкуренције;
3. Информација мора бити потпуно непозната, тј. реч је о информацијама које до тог тренутка антимонополско тело није прибавило из других извора;
4. Инсајдер мора антимонополском телу дати писмену изјаву о спремности за даљу добровољну, доследну, потпуну и безусловну сарадњу и ажурно достављање свих оних доказа, података и сазнања до којих дође касније, током конкретног поступка;
5. Инсајдер не сме бити фирма или особа која је организовала склапање забрањеног споразума или која је друге учеснике тог споразума активно подстицала или прилићавала на укључивање у картел;
6. Инсајдер је дужан да са достављањем обавештења антимонополском телу, моментално прекине сарадњу са картелом.

*Начин примене Leniency програма.* Овде је битно рећи: *timing is everything*. Хоће ли се на инсајдера применити закон о ослобађању од казне или ће бити кажњен али ће казна бити ублажена, зависи првенствено од тренутка у којем је инсајдер антимонополском телу доставио релевантне доказе. Притом, могуће су две ситуације. Прва је могућност да антимонополско тело, у тренутку кад му је инсајдер доставио доказе, још није покренуло поступак.<sup>24</sup> Друга ситуација је да је антимонополско тело, у тренутку кад му је инсајдер доставио доказе, већ покренуло поступак, односно антимонополско тело је само прибавило доказе, на пример, на темељу ранијег обавештавања неког другог инсајдера. Због тога, важну улогу у примени *Leniency* програма имаће чињеница у ком се тре-

---

<sup>23</sup> *Ibid.*, 9.

<sup>24</sup> У том тренутку, антимонополско тело није имало никаквих сазнања о постојању и деловању картела, тј. није имало довољно значајних доказа за покретање поступка.

нутку, односно у којој се фази поступка инсајдер укључио у поступак, који је био по реду,<sup>25</sup> као и колико је значајан његов допринос у разоткривању картела.

### 5.3. Поступак примене *Leniency* програма у пракси Европске комисије

Поступак има неколико фаза које су у основи идентичне са фазама у САД. Реч је о нуђењу информације антимонополском телу, одговор тог тела на понуду, те коначни договор и издавање конкретне гаранције о ослобођењу од казне или ублажавању казне.<sup>26</sup>

1. *Први контакт инсајдера с антимонополским телом.* Прва понуда инсајдера којом антимонополском телу нуди сарадњу у откривању неког картела. Уз понуду инсајдер може одмах доставити конкретне доказе којима у том тренутку располаже. Међутим, инсајдер у овој фази може доставити само копије исправа из којих не мора бити видљив идентитет предузетника – чланова картела. Тако, нпр. фирме могу бити прецртане. Исто тако, из докумената могу бити изостављени (уклоњени) и други значајни делови. Дакле, инсајдер мора доставити тзв. *хипотетичке доказе*, односно листу доказа. Те доказе касније, уколико његова понуда за сарадњу буде прихваћена, спреман је доставити у целини. Ти документи већ у овој фази морају, по својој природи и садржају, бити такви да је сигурно реч о доказима значајним за откривање картела и процесуирање његових чланова.
2. *Одговор антимонополског тела.* Антимонополско тело процениће понуду инсајдера с обзиром на квалитет понуђених доказа и њихов значај за провођење поступка и доношење коначне одлуке, као и с обзиром на услове које мора испунити сам инсајдер (нпр. да инсајдер није био организатор картела и сл.). Након извршене процене то тело може инсајдеров приједлог за сарадњу одбити или прихватити. У случају да тело процени да су начелно испуњени прописани услови за примену прописа о амнестији, инсајдеру ће доставити одговор којим му се условно

---

<sup>25</sup> Ово се односи на ситуацију кад је у неком конкретном случају било више информатора који су sukcesивно нудили сарадњу.

<sup>26</sup> М. Cerovac, 10–12.

гарантује имунитет. За давање имунитета, потребно је да инсајдер касније заиста достави доказе које је нудио.

3. *Потписивање изјаве о сарадњи.* Након што инсајдер достави стварне и потпуне доказе, потписаће изјаву о безусловној и потпуној сарадњи с антимонополским телом. Та сарадња укључује достављање и оних доказа до којих инсајдер дође накнадно.
4. Давање гаранције од стране антимонополског тела.

Инсајдеру који је доставио доказе и потписао изјаву, антимонополско тело гарантује да ће се на њега применити прописи из *Leniency* програма.<sup>27</sup>

*Услови за потпуно ослобађање од казне (имунитет).* Потпуно ослобађање од казне, инсајдер обезбеђује испуњавањем неколико услова. Реч је о следећим условима:<sup>28</sup>

1. Да први достави неопходне информације, тј. обавештење.
2. Да обавештење садржи круцијалне доказе и потпуне податке довољне за покретање поступка против картела (производно и географско тржиште на коме картел делује, подаци о самом себи, о другим учесницима, трајању картела итд.).
3. Да обезбеди писмену изјаву о спремности за будућу доброволну, потпуну и безусловну сарадњу, с тим да је овде битно и време подношења пријаве. Пријава може бити поднесена пре почетка истраге или током истраге, али *ЕС* неће прихватити пријаву за *Leniency* након издавања

---

<sup>27</sup> Овакав поступак примењује се у ЕУ (Документ Комисије о ослобађању или ублажавању казни у картелским предметима, чл. 12–19). Закони САД, *Corporate Leniency Policy*, у поглављу Д (*Leniency Procedure*) предвиђају да водитељи поступка у конкретном предмету инсајдерову понуду за сарадњу без одгађања доставе оперативном телу Министарства правде (*Office of Operations*). Уз понуду достављају и образложени предлог за имунитет. Директор оперативног тела (*Director of Operations*) простудираће захтев и доставити га помоћнику главног државног тужиоца (*Assistant Attorney General*) који ће донети коначну одлуку о примени *Leniency* програма у конкретном случају. Уколико је водитељ поступка предложио да се предлог инсајдера одбије, инсајдер може затражити сасатанак с директором оперативног тела како би му изложио своје разлоге. Занимљиво је да ће таква могућност у правилу бити допуштена у пракси, иако то законом није изричито предвиђено.

<sup>28</sup> М. Kapural, 6.

Обавештења о утврђеним чињеницама у поступку (тзв. *Statement of Objections*).

4. У процедури пријаве за *Leniency* програм, примењује се тзв. „систем маркера“ који значи да ће *ЕС* првом који се јави чувати прво место у реду за одређено раздобље које одреди, и у којем је апликант дужан доставити све релевантне доказе и информације на основу којих би *ЕС* могла да спроведе истрагу или утврди повреду члана 81 Уговора о ЕУ. Такође, ЕУ не допушта заједничке пријаве за имунитет од више чланова картела.
5. Да се може сигурно утврдити да инсајдер није организатор стварања картела, као и да није друге чланове активно подстицао или присиљавао на приступ картелу.
6. Да антимонополско тело у тренутку достављања обавештења већ није имало сазнања о постојању картела, прибављена из других извора, довољна за покретање поступка.
7. Да је у потпуности прекинуо сарадњу са картелом.

Током целог поступка, *ЕС* води рачуна о поверљивости података и приступу документације из предмета. Истовремено, није допуштен приступ информацијама пре издавања Обавештења о утврђеним чињеницама у поступку.

*У којим случајевима се казна за инсајдера ублажава.* Овде је реч о инсајдеру који се накнадно укључио у поступак. Тај инсајдер не може бити ослобођен од казне као инсајдер који је први доставио информације, али му се казна може ублажити. За таквог инсајдера предложиће се ублажавање казне уколико истовремено испуњава следеће услове:<sup>29</sup>

1. *Антимонополско тело је већ покренуло поступак.* При том, постоје две могућности. Прва је да у тренутку кад је инсајдер доставио обавештење антимонополском телу, оно још није располагало значајним подацима за окончање поступка и доношење коначне одлуке, а инсајдер је доставио управо такве податке. Друга је могућност да је инсајдер антимонополском телу доставио податке који су

---

<sup>29</sup> За више информација, вид. European Commission, *Guidelines on the method of setting fines imposed pursuant to Article 23(2)(a) of Regulation No. 1/2003 OJ C 210*, Brussels 2006.

му омогућили значајан напредак у поступку и/или доношење коначне одлуке.

2. *Дата писмена изјава о спремности на будућу добровољну, потпуну и безусловну сарадњу.* Инсајдер се обавезује на ажурно достављање свих доказа, података и сазнања до којих дође током поступка.
3. *Потпуно прекинута сарадња са картелом.* Прекид мора наступити најкасније у тренутку када је инсајдер антимонополском телу доставио обавештење, односно понуду за сарадњу.

*Шта спречава потенцијалне инсајдере да пријаве картел.* Приликом примене *Leniency* програма, веома је важно да антимонополска тела провере да ли дати закон садржи било какве елементе који би спречили учеснике картела да сами пријаве своје картелско понашање. Навешћемо неке основне теме које су адвокати потенцијалних апликаната навели као могуће проблеме приликом одлучивања њихових клијената да се пријаве антимонополским телима, а то су:

1. Несигурност у могућност остваривања имунитета након затварања истраге;
2. Могућност откривања идентитета инсајдера другим антиконкуренијским телима или трећим лицима, без његовог одобравања;
3. Непостојање аутоматског имунитета за апликанте који се први самостално пријаве пре почетка истраге;
4. Недостатак стандардне форме уговора који јасно одређују обавезе и заштиту обе уговорне стране (како инсајдера, тако и антимонополских тела), осим ако оне већ нису интегрисане у *Leniency* програм;
5. Захтевање достављања писмене апликације за добијање имунитета.

*Степен ублажавања казне.* Код ублажавања казне антимонополско тело мора имати на уму следеће критеријуме:<sup>30</sup>

1. У којој је етапи поступка инсајдер доставио информације;
2. Под којим се околностима инсајдер одлучио на сарадњу;
3. Интензитет и добровољност сарадње.

---

<sup>30</sup> М. Cerovac, 12.

Уз наведене, неке земље прописују и одређене додатне критеријуме. Притом, неки закони изричито прописују постотке у којима се казна може ублажити, у односу на казну која је прописана законом (ЕУ), док други наводе само основне критеријуме, док коначну одлуку о степену ублажавања казне препуштају надлежним телима (САД).

## 6. САСТАВЉАЊЕ АПЛИКАЦИЈЕ ЗА ДОБИЈАЊЕ ИМУНИТЕТА

Апликација се базира на самосталном пријављивању учесника картела у замену за имунитет. Постоје два основна приступа у састављању апликације за добијање имунитета:<sup>31</sup>

1. Потенцијални апликант добија „маркер“ без обзира на квалитет доказа, уколико их је доставио антимонополском телу *пре* почетка истраге картела. Апликант је, после, дужан да усаврши своју апликацију тако што ће обезбедити још детаљних доказа како би остварио право на имунитет. Имуитет такође може бити додељен првом апликанту *након* обављене истраге уколико је апликант задовољио све додатне услове.
2. Овде је реч о приступу који се базира на квалитету пружених доказа. Апликант једноставно не може да резервише позицију која носи имунитет сама по себи. Наиме, бити први апликант који је доставио одређене информације антимонополском телу не значи нужно и да је добио имунитет, уколико није обезбеђен довољан број чврстих доказа. И код овог приступа, имунитет може бити додељен првом апликанту након обављене истраге уколико је апликант задовољио све додатне услове.

Код већег броја антимонополских тела, поједини апликанти једноставно нису погодни за добијање имунитета због своје улоге у картелу. Реч је о члановима картела који су приведени силом или су били под истрагом, или члановима картела који су оснивачи картела.

Често се поставља питање шта уколико се члан картела не успе пријавити први. Већина антимонополских тела предвиђа и у тим случајевима одређен степен имунитета. Код неких агенција, у

---

<sup>31</sup> International Competition Network – Cartel Working Group, *Drafting and implementing an effective leniency program*, Chapter 2, Brussels 2006, 8.

овим случајевима, максималан степен имунитета износи 50 % од укупне вредности казне. Степен смањења казне условљен је брзином којом су апликанти приступили агенцији, као и квалитетом достављених доказа. Овде је веома битно нагласити да постоје и два облика у којима се апликације за имунитет могу поднети антимонополским телима, а то је *писмени* и *усмени* облик.

Писмене апликације често су примењиване од стране апликаната. Међутим, код потенцијалних апликаната често се јави сумња и страх да су више рањиви уколико апликацију предају писмено (нпр., могућност крађе датих докумената од стране одређених лица). Поједине агенције виде решење овог проблема у ограничавању броја и величине информација на писаним апликацијама.

С друге стране, усмене апликације развијене су као одговор на све горе наведене проблеме који проистичу из писмених изјава. У последњих неколико година, антимонополска тела широм света више се користе усменим апликацијама. Када се двоумимо у ком облику да извршимо апликацију за имунитет, битно је узети у обзир способност агенције да заштити апликацију (уколико је писана), као и било коју информацију која је обезбеђена од стране апликанта с циљем остваривања права на имунитет.

## 7. СТАЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Политичка организација БиХ, као државе састављене од два ентитета и три конститутивна народа, захтева посебну организацију конкуренцијског органа на начин да све три политичке стране могу то прихватити.

Конкуренцијски савјет успостављен је 1. маја 2004. године, као независно и самостално тело са седиштем у Сарајеву, и поседује искључиво овлашћење у доношењу одлука о присутности забрањеног конкуренцијског деловања на тржишту Босне и Херцеговине, у смислу одредаба Закона о конкуренцији.<sup>32</sup>

Конкуренцијски савјет састоји се од шест чланова који имају статус управних судија, који се бирају из реда признатих стручњака на период од шест година, с тим да располажу правом на још један мандат. У складу са политичком организацијом, три члана

---

<sup>32</sup> Закон о конкуренцији, *Службени гласник БиХ*, бр. 48/05, 76/07 и 80/09.

именује Савјет министара БиХ, два члана Влада Федерације БиХ, а једног члана именује Влада Републике Српске.

Закон о конкуренцији у БиХ заснива се на принципима модерног европског тржишног конкуренцијског права и праксе. Овај Закон у највећој мери је усклађен са правилима и прописом Европске уније из области тржишне конкуренције – члан 81 и 82 Уговора о оснивању Европске заједнице, прописима донетим у 2003. и 2004. години – Уредбе Савета ЕК, бр. 1/03, 139/04, 773/04, 802/04, што осигурава ефикасност и транспарентност у његовом провођењу, тј. доприноси смањивању државног интервенционизма у овој области.<sup>33</sup>

Закон о конкуренцији примењује се на све привредне субјекте и њихове активности у сврху спречавања, ограничавања или нарушавања конкуренције на тржишту Босне и Херцеговине, укључујући и деловања у иностранству која имају утицај на тржиште у Босни и Херцеговини.<sup>34</sup>

Конкуренцијски савјет провођењем Закона о конкуренцији обезбеђује унапређење принципа слободне тржишне конкуренције и спречава одређеним мерама да неки привредни субјекти имају неправедан повољнији положај у односу на друге привредне субјекте. Полазећи од концепта политике тржишне конкуренције, провођење Закона о конкуренцији доприноси стварању користи и за крајње потрошаче, што се огледа кроз квалитетније и јефтиније производе/услуге на тржишту што сасвим сигурно, на дуг рок, обезбеђује веће благостање грађана Босне и Херцеговине.

Основни задатак Конкуренцијског савјета у БиХ јесте уклањање забрањеног конкуренцијског деловања привредних субјеката с циљем заштите и одржавања слободне тржишне конкуренције, као и успостављање јединствених и транспарентних критеријума за све привредне и друге субјекте на тржишту.

С обзиром на потребу усклађивања домаћих прописа и праксе са праксом и прописима ЕУ, те потребе за обезбеђивањем ефикасне тржишне конкуренције, а на основу чл. 25, ст. 1, т. а), и чл. 54, ст. 4 Закона о конкуренцији, Конкуренцијски савјет је на 104. седници одржаној дана 23. марта 2010. године донео одлуку о

---

<sup>33</sup> Вид. Конкуренцијски савјет Босне и Херцеговине, *Збирка прописа Конкуренцијског савјета Босне и Херцеговине*, Сарајево 2007.

<sup>34</sup> Вид. Конкуренцијски савјет БиХ, <http://www.bihkonk.gov.ba/ba/index.html>, 24. децембар 2010.

процедури ослобађања односно ублажавања од казне (*Leniency policy*). Овом Одлуком утврђује се процедура ослобађања односно ублажавања од казне у случајевима када привредни субјект учествује у споразуму из чл. 4, ст. 1 Закона о конкуренцији, и услови за ослобађање односно за ублажавање од казни. Одлука се примењује на привредне субјекте из чл. 2 Закона о конкуренцији који остваре добровољну сарадњу са Конкуренцијским савјетом и доставе доказе који су битни за доношење одлуке о повреди одредаба чл. 4, ст. 1 Закона о конкуренцији. Процедура ослобађања односно ублажавања од казне у БиХ већим делом је усклађена са *Leniency* програмом који је на снази у ЕУ, па се у овом раду нећемо бавити његовом детаљнијом анализом.<sup>35</sup>

Без обзира на увођење *Leniency* програма, у БиХ тешко да ће доћи до одређених позитивних промена по питању успешнијег решавања картел случајева. Ово тврдимо из разлога што је до сада Конкуренцијски савјет БиХ изрекао веома мало казни за картелско понашање, па због тога предузетници неће ни имати подстицај да сарађују са Конкуренцијским савјетом ради смањења казне. Без обзира на то што Закон о конкуренцији у БиХ прописује високе казне за антиконкуренцијско понашање, у досадашњој пракси тржишне конкуренције у БиХ, надлежни прекршајни судови за повреде закона о тржишној конкуренцији доносили су ниске новчане казне или их уопште нису ни доносили.

Ипак, увођење програма за ослобађање односно ублажавање казни (*Leniency Policy*), уз примену добрих искустава *ЕС* и других земаља у сврху откривања тајних картела, као и уз потребно информисање јавности представљаће подстицај учесницима картела да сарађују са Конкуренцијским савјетом.

## 7. ЗАКЉУЧАК

Конкуренцијска политика представља основни елемент унутрашњег тржишта једне земље, па је самим тим и резултат схватања да се економски токови морају заснивати на принципима тржишне економије и слободне и фер конкуренције. Конкуренција се

---

<sup>35</sup> За више информација о примени *Leniency* програма у БиХ, вид.: Конкуренцијски савјет БиХ, *Одлука о процедури ослобађања односно ублажавања од казне (Leniency Policy)*, 2010, <http://www.bihkonk.gov.ba/ba/index.html>, 24. децембар 2010.

може посматрати као основни механизам тржишне економије путем којег она остварује равнотежу. Картели, с друге стране, у великој мери доприносе нарушавању дате равнотеже.

Антимонополска тела већ годинама суочавају се са проблемом откривања картела, њиховим процесуирањем и кажњавањем фирми – чланова картела. Основни разлог за то јесте чињеница да је по правилу реч о тајним споразумима, веома чврстим међусобним везама између фирми, које имају циљ остваривања абнормалних профита. Основни разлози константног раста картел случајева јесте слаб успех антимонополских тела у њиховом откривању и кажњавању, као и релативно ниске казне.

Због свега овога, антимонополска тела одлучила су се на увођење закона који омогућују ослобађање од казне или блаже кажњавање оног члана картела који им самоиницијативно пренесе релевантне информације о картелу у ком и сам учествује. Ова пракса у последњих неколико година показала се веома успешним оружјем за откривање картела. Увођење *Leniency* програма директно је покренуло талас удара на картеле. Суштина овог програма јесте да он уноси сумњу и неповерење међу чланове картела.

## ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

### Библиографске референце

1. Babić, Stojan, Milovanović, Milić, *Teorija cena*, Ekonomski fakultet, Beograd 2001;
2. Carlton, Dennis W., Perloff, Jeffrey M., *Modern Industrial Organization*, Pearson, New York 2005;
3. Cerovac, Mladen, *Karteli – suradnja sudionika zabranjenih sporazuma s antimonopolskim tijelima kao preduvjet za oslobađanje ili ublažavanje kazne*, Privredni vjesnik, Zagreb 2002;
4. Koutsoyiannis, Anna, *Moderna mikroekonomika*, Mate, Zagreb 1996;
5. Kapural, Mirta, „Program oslobođenja od kazne ili smanjenja kazne za sudionike kartela (engl. *Leniency program*) u pravu tržišnog natjecanja EU i RH“, *Pravo i porezi* 3/2009;
6. Lipczynski, Jhon, Wilson, Jhon O. S., Goddard, Jhon, „Industrial Organization: Competition, Strategy, Policy“, *Financial Times – Prentice Hall*, New Jersey 23 Jun 2005;
7. Salvatore, Dominik, *Ekonomija za menadžere*, Mate, Zagreb 1994;
8. Samuelson, Paul A., *Ekonomija*, Mate, Zagreb 1992.

Интернет извори, правни прописи и економски извјештаји

1. Australian Competition and Consumer Commission, *Cartels, Deterrence and Detection* – ACCC, Canberra 2009, <http://www.accc.gov.au/content/item.phtml?itemId=869010&nodeId=d7eb3f938ff68cda8c722e0f7465d710&fn=Cartels%20Deterrence%20and%20detection.pdf>;
2. Australian Competition and Consumer Commission, *Illustrations of Bid rigging*, <http://www.accc.gov.au/content/index>;
3. European Commission – Competition, *Commission Notice on cooperation within the Network of Competition Authorities*, par. 37, OJ C 101, Brussels 27 April 2004, <http://ec.europa.eu/competition/cartels/leniency/leniency.html>;
4. European Commission – Competition, <http://ec.europa.eu/competition/cartels/legislation/leniencylegislation>;
5. European Commission – Competition, *Leniency notice*, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction>;
6. European Commission, *Guidelines on the method of setting fines imposed pursuant to Article 23(2)(a) of Regulation No. 1/2003 OJ C 210*, Brussels 2006, <http://ec.europa.eu/competition/cartels/leniency/>;
7. Закон о конкуренцији, *Службени гласник БиХ*, бр. 48/05, 76/07 и 80/09;
8. International Competition Network – Cartel Working Group, *Drafting and implementing an effective leniency program*, Brussels 2006;
9. Конкуренцијски савјет Босне и Херцеговине, *Збирка прописа Конкуренцијског савјета Босне и Херцеговине*, Сарајево 2007;
10. Конкуренцијски савјет Босне и Херцеговине, *Одлука о процедури ослобађања односно ублажавања од казне (Leniency policy)*, Сарајево 2010, <http://www.bihkonk.gov.ba/ba/index.html>;
11. U. S. Department of Justice – Antitrust Division (U. S. DOJ – ATD), *Corporate Leniency Policy*, <http://www.justice.gov/atr/public/guidelines/0091.htm>.

Mladen Rebić

Faculty of Economics,  
University of East Sarajevo

PROBLEMS OF CARTELS AND APPLICATION PROGRAM OF  
EXEMPTIONS OR MITIGATION OF PENALTIES FOR CARTEL  
PARTICIPANTS (LENIENCY POLICY)

*Summary*

So far we are acquainted with the fact that ideal free market should mean independent activity (operation) and performance of the company in order to achieve as much business result i.e. profit as possible. However, we can also say that oligopolies, largely, are qualified by their interdependence which makes many companies avoiding work on independent activities i.e. actions. Therefore, uncertainty and risks on the market, together with a present fear from possible individual actions on the market make the companies take part in certain modalities of collusions.

This paper describes and analyzes cartel behavior, and program exemptions or leniency towards the participants of prohibited agreements – cartel, that with antitrust authorities successfully cooperate in revealing and breaking those agreements.

**Key words:** *Antitrust authorities; Cartels; Anti-competitive conduct; Insider; Leniency policy.*